DVAKRÁT 2×

Jaroslav Žila: Nejstarší žena vsi

Tvor na temeni hory

Ne náhodou je Žilova sbírka věnována bratřím Hruškům. A ne náhodou Petr Hruška napsal pro hostovské vydání záložku. Nemám teď na mysli jenom jejich ostraváctví, ale především určitý druh psaní. Krátké verše, velice civilní, zachycující útržky obyčejného, zdánlivě snad banálního a nepoetického života, kterému dodávají nový rozměr, ponor do hloubky, do prostoru za věcmi, za životy. Kterému jej dávají nikoli vytvářením vlastních reflexí, abstrakcí a metafor, ale tím, které aspekty okamžiku do svých básní zachytí. (Podobný způsob psaní mimochodem dovedl až do závratných a přitažlivých existenciálních hlubin Pavel Kolmačka.) Žila svůj styl dovedl do specifické, maximální stručnosti, takže se opravdu vnucuje myšlenka „beskydských haiku“, slovy Petra Hrušky na záložce - vnucuje opravdu ještě před přečtením tohoto návodu, jak Žilu číst.

Knížku doprovází ilustrace Pavla Šmída, což pokládám za výběr trošku nevhodný. Ne že by obrázky samy o sobě byly špatné, ale nehodí se ke strohé poezii Žilově, jsou příliš malebné, líbivé, secesní. O výtvarném doprovodu se zmiňuji především proto, že u Žilových básní zvláště mi nepřipadá nepodstatný. To tehdy se mi totiž jeho básně poprvé intenzivně zalíbily, když jsem je viděla v doprovodu syrových fotografií Viktora Koláře v knize *Ostrava, obležené město* (o které se také zmiňuje Petr Hruška na záložce), kde se prolínal prostor nedořečenosti Žilových textů s mimoslovným prostorem umělecké fotografie. Jedno napovídáno, doplňováno druhým podtrhovalo, že za Žilovými básněmi opravdu existuje rozměr skutečnosti, že nejsou jen hrou na tajemství, které by nebylo.

Někdo má pocit, že tak jako Žila může psát leckdo. Nahodit jednou větičkou nějaký obraz a skončit, ať je to co nejstručnější, protože tak se toho nedá moc pokazit - a je už na tvůrčí fantazii čtenáře, jak si to sám dobásní: *„Jedl jsem polévku / když do nehybného vzduchu kuchyně / vlétla vlaštovka.“* Ač třeba v případě tohoto citátu nemohu nesouhlasit zcela, jsem přesvědčená, že vybrat z palety jevů a věcí přesně to, co vystihne atmosféru, pocit či myšlenku, vybrat opravdu to nejpodstatnější v rámci zamýšleného pocitu, tak podstatné, že stačí pouze to, v maximální možné míře stručnosti - to nesvede jen tak leckdo. Žila ano.

Jako by to bylo opravdu tak: *„Slova píšu tesařskou tužkou / nemám jinou ve svém domě / bolí mě z toho ruce.“* Ona stručnost člověka, kterého každé slovo cosi stojí, pro něhož psaní ještě nedevalvovalo počítačovými klávesnicemi, na které teď recenzuji jeho knihu, skoro tolika slovy, kolik jich má ve své sbírce. (Proč vlastně?)

Nejstarší žena vsi je skanzen; obrázek toho, co ze starých časů prosáklo do současnosti. *„V místním muzeu bývá průvodkyní / vždy nejstarší žena vsi.“*, začíná sbírka, průvodkyně - či průvodce Žila - nás provede po beskydských lesích, kde *„Po smrti muže / se žena na samotě / začala bát stromů.“*, po stráních se stády ovcí, jimž dá *„poslední ze starých jmen“*: Sivula, Chovana, Iskera (zvuk slov, zvuk věků!) a vyžene je z chléva „přímo na nebe“. Neobejde se to bez láhve, jak jinak unést tíhu života v tak syrových končinách, než pít, dokud se neuvidí *„místo suků oči“*! A láska? Žádná dráždivá erotika, stejná strohost a upřímnost: *„Až tě potkám / vzpomenu si na déšť / ne na tebe.“* A jednou, po létech, to bude tak, že *„Je prázdná řeka/ jako dědovy koule.“* Nakonec, v básni třicáté, ze skanzenu zase vyjdeme: *„Zavrzání dveří - // z domu s nahrbenou střechou / vyšla žena tak stará / že už nestárne.“*, a nabereme smog do plic. V hlavě utkvělou nezapomenutelnou atmosféru, čas básní zastavený, vrostlý sám do sebe, do letokruhů pokácených stromů.

Ony i Žilovy básně jako by byly nabíráním dechu a krátkým vydechováním pod hladinu slov. Velké písmeno na začátku sloky, pak končí interpunkce, verše vysekávané do prostoru - a nakonec docela nečekaně tečka, výdech, odraz ode dna k dalšímu nadechnutí další básně. Nevím, proč Žila tvrdí, že *„již od narození není básníkem“*, a proč potom vydává sbírku básní a nechává se na záložce přesvědčovat Petrem Hruškou, že básníkem je, *„ať si Žila tvrdí, co chce“*. Ať už má ta hra význam jakýkoliv, je určitě hrou, která nic nemění na kvalitách textů, které příliš jako hra nevyznívají; mluví až příliš o vážnosti dění i o skryté bolesti - *„drápy kamenů trhají mou kůži / jako papír“*. Pokud nebudeme jako hlavní atribut hry chápat odstup a nadhled, který brání probořit se do vlastního sentimentu a veledůležitosti - do čehož Žila rozhodně nepropadá. (*„Den dokonal a ptáci už nelétají / nahý měsíc usedl do větví javoru / kde jsem kdysi sníval / že budu někým jiným“*.)

VĚRA ROSÍ

Poezie jako estetický „pro-jev“

Na záložce sbírky Nejstarší žena vsi (Host, Brno 2000) upozorňuje literární kritik Petr Hruška na tvůrčí krédo Jaroslava Žily (1961), že *„již od narození není básníkem“*. Vůči takovým tvrzením je třeba být opatrný. Pokud je nepochopíme jako čirý bonmot, musíme je kriticky zkoumat. I bonmot v ústech básníka však něco znamená, zvlášť pokud jde o zřejmý paradox: Představte si matematika, který o sobě tvrdí, že není matematikem! Taková věc může znamenat skromnost stejně jako potlačované velikášství, může to být alibi vůči kritickým výtkám stejně jako vybočení z tradičních poetik. Rozsah sbírky a jednotlivých básní napovídá na skromnost. Verše *„Vše co jsem prožil / je pocitem tvora / na temeni hory“* na to druhé. Povaha některých výrazů (*„Než skleneš dům / vlož minci pod první trám“*) naznačuje, že by mohlo jít o alibi vůči kritice, a výrazy jiné (báseň o jediném verši *„Bez hnutí vidím stromy růst“*) zas to, že se básník snaží o poetiku, v níž není měřítkem slovesný tvar, ale zhmotnění okamžiku. Nakolik je ta poslední licence netradiční a nakolik tradiční, záleží na úhlu pohledu. Petr Hruška říká, že Žilovy gnómy lze s trochou nadsázky označit jako „beskydské haiku“... Tedy přece jen tradičnost. Dodejme, že tradicionálnost tohoto druhu neusiluje ani tak o „umění“, jako spíše o „výpověď“. Jaroslav Žila není básníkem asi v tom smyslu, v jakém jimi nebyli staří orientální básníci.

Je to spíše cyklus veršů než sbírka básní. Obsahuje třicet číslovaných textů bez názvu, přičemž do sedmnácti slabik haiku mají mnohé daleko. Ani má reflexe Žilovy knížky nebude dlouhá. Půjde v ní jednak o vnitřní svět této poezie, jednak o to, co „taková“ poetika znamená *literárně*. To druhé ať mi autor odpustí: jsem už taková hlava březová, do písmenek zabředlá... Co můžeme bez problémů verifikovat, je forma Žilových veršů: jde o (pravý) volný verš, v němž se ani sporadicky nevyskytne rým, a v tomto směru je Žila dítětem moderny. Hruškova licence o haiku však napovídá, že by tyhle texty možná unesly víc „formy“... Dále je zřejmé, že živným zdrojem Žilovy poezie není metafora, i když zdařilé metafory má a umí. Její metodou je přímé pojmenování jako např. v básni *„Jedl jsem polévku / když do nehybného vzduchu kuchyně / vlétla vlaštovka“*, a potud by Žila mohl „nebýt básníkem“, kdybychom nevěděli, že díky formě verše se přímé pojmenování mění v latentně obrazné, jak zřivě naznačil J. Mukařovský... A skutečně: báseň o vlaštovce vlétlé do kuchyně se stává „obrazem“ a stává se symbolem něčeho, co není ani kuchyň, ani polévka, ani vlaštovka sama... V bytí zachyceného okamžiku se zachvělo posvátné. Sem také směřuje Žilova báseň o pocitu „tvora na temeni hory“. Obojí, vlaštovka i hora, jsou tradičními symboly staročínské poezie. Pokud jsem řekl něco o možném velikášství, dodávám, že jde v daných souvislostech o něco hluboce lidského, totiž právě o dotyk s posvátným. Takovou věc lze v Beskydech, jak se domnívám, dost dobře zažít. Z obrovitosti hory může být člověk zdrcen, může oněmět v úžasu, může se rozezpívat, může ale také s horou splynout jako s matkou: pak je *on* obrovitý a jeho omnipotence je posvátná...

Do téhož okruhu skrytě posvátného patří ikony „strom“, „déšť“, „tráva“, „les“, „měsíc“... Jiným směrem se ubírají civilní výrazy, jako je „muzeum“ nebo „hospoda“, když „nejsoučasnější“ atmosféra zavane z čísel 26 a 27, trpce destruktivních. Mezi těmito dvěma body modelového kontinua se pohybuje Žilův výraz, přechylující se hned na tu, hned na onu stranu, vyznačuje tak specifickou podvojnost dnešního světa... Odposvátnělé vždy ještě podržuje stopy toho, co negovalo, i kdyby šlo o obyčejnou pitku nebo obskurní úžas nad „trpasličím chlapcem, který *„měl jedno velké přání // stát se kohoutem“*. Příroda dokáže být vskutku bezuzdná. A není náhoda, že si do této atmosféry proklestí cestu téma smrti, a to ve velmi zvláštní, příznačné podobě... Stařík, který pije *„na zdraví své smrti“*, není obyčejnou „momentkou“ z restauračního zařízení, nebo jinak: umění portrétní momentky spočívá v tom, že dokáže „všední“ tvář (ta naše není zas tak všední, když staříkovy „podťaté zuby“ konotují „zuby smrtky“) povýšit na symbol... „Smrt“ je pak „živým tvorem“, na jehož „zdraví“ pijeme, a pochopíme-li takovou věc jako skrytý mýtus, nepřipadnou nám sebedestrukční pitky zas tak nesmyslné... A podobně jako Žilovy verše konotují „život“ v tom, co je anorganické, je recipročně evokováno „anorganické“ v živé ženě... Proto v jejím *pupku* „jezírko potu“ (zatímco básník má „rybí hlavu“), proto „vzpomene na déšť“, když potká ženu, proto může být (velmi něžně) „tečkou dnů tvůj pupek“. Také pupek je (krypto)posvátný výraz. *„Vše co jsem prožil / je pocitem tvora / na temeni hory“* může znamenat: krajina žije. Neboť je matka, je žena...

Žilovu „minimu“ o tom, že není básníkem, pak chci pochopit v souřadnicích, které se pro moderní umění ukazují jako nepostradatelné. Z toho, jak doufám, vyplyne i pozice a smysl takového typu poezie pro dnešní dobu a vlastně v každé době... Jde o antinomii „estetické - umělecké“, kterou u nás zavedl Otakar Zich. Jde o složitý problém, který pro tuto chvíli vymezím dvěma tezemi. Podle M. Jůzla a D. Prokopa tvoří estetická hodnota specifickou a základní složku hodnoty umělecké; podle W. Henckmanna jsou estetické hodnoty především obsahové a emocionální, k uměleckým pak řadí originalitu, expresivitu a bohatství fantazie, hloubku vize, výraznost, komplexnost a diferencovanost. Je zřejmé, že Žilova poezie směřuje k modelovému pólu estetična, s občasnými prošlehy k tomu, co je výsostně umělecké. Žila *je* básníkem (v tom se z našeho pohledu mýlí), protože básník je *především* zatížen obsahy a emocemi. Připomeňme si v těchto souvislostech N. Hartmanna, podle něhož je umění „až v druhé řadě“ *tvorbou*: v prvé řadě je (vždy) *projevením*! „Projevení“, které insistuje na svém původním „projevu“, je bytostně estetické. Z básníka se ale stává umělec (až) tehdy, když je (to) „obsahově původní“ kontaminováno s bytím verše a věty, když se „bytí obecně“ stává *jejich* bytím! Básnická inspirace je slovesná povýtce. Taková věc je možná proto, že naše existence je ze své podstaty jazyková. „Bytí obecně“ je tedy (pro nás lidi) *bytím v jazyce*, a kde je jazykový cit bez vášně, insistuje literatura na původnosti estetična. Ne tedy básník, jak tvrdil Šalda, ale umělec je králem umění; neboť pouze umělec v plném smyslu slova „ek-sistuje“. Smysl básnictví, jež insistuje v estetickém, je vzhledem k umění předpokladový, vzhledem k bytí však zásadní. Ukazuje nám totiž to, co sami nevidíme, otvírá nám oči, a to „v rovině“, která je dobře přístupná... A pak, tváří v „tvář“ hoře: *vidíme*! Hodnotově (tedy) takové umění láme chléb na hranici umění a neumění. Bytostné odevzdání se tomu, co je kontemplativně estetické, zabraňuje pádu do pokleslého estetična, kde je estetické zvěcňováno a manipulováno. Čistá esteticita je fundamentem literatury v každé době, a jen z takové kultivované půdy může „tu a tam“ vyrůst květ, o němž řekneme, že ho „maloval“ bytostný umělec...

MILAN EXNER

Jsou tu další letní olympijské hry a s nimi i další průzkum Tvaru v pražských knihkupectvích. Stejně jako v desátém čísle z roku 1996 jsme se vydali hledat mírně odležel é novinky v české próze a poezii do vybraných knihkupectví, která jsou považována za kvalitní či mají svou polohou v centru města šanci upoutat pozornost největšího počtu potencionálních čtenářů. Z osmi knihkupectví jsme v žádném neobjevili všech dvacet titulů (10 próza a 10 poezie), některá knihkupectví, do seznamu původně zařazená, jsme po jejich návštěvě zase vyřadili, neboť se na současnou českou literaturu nezaměřují, anebo ji zcela ignorují. Oproti dřívějšímu plánu jsme se naopak rozhodli do seznamu přidat Městskou knihovnu, kde by aktuální tituly z české beletrie také neměly chybět. V celkovém součtu obstálo nejlépe knihkupectví Fišer v Kaprově ulici (14 titulů z 20), stoprocentní „úspěšnost v próze“ jsme zaznamenali u Kanzelsbergera na Václavském náměstí. Spokojeni jsme odcházeli i z Kafkova knihkupectví na Staroměstském náměstí, kde jsme objevili osm titulů prózy z deseti.

Tradičně opomíjené poezie nalezneme nejvíce u Fišera v Kaprově ulici a u Seidla ve Štěpánské, naopak v knihkupectví Dobry Bednářové v Celetné ulici jsme neuspěli ani s jedním z námi vybraných titulů. V tomto ohledu nás zklamal i Maťa v Opletalově ulici, velkou pozornost poezii nevěnují ani v již zmiňovaném Kafkově knihkupectví, u Kanzelsbergera jsou prý schopni chybějící tituly ihned objednat.

Mile nás překvapila Městská knihovna na Mariánském náměstí, kde jsme v databázi Kosmas nalezli celkem 13 titulů z 20, přičemž zde poezie nezaostává za prózou!

Jak vidno, stále neexistuje knihkupec, kterému bychom předložili seznam poezie i prózy a odešli s plnými taškami. Každé knihkupectví má své slabiny, které jsou v lepším případě kompenzovány příjemnou a dobře informovanou obsluhou, v horším případě jsou naopak zesíleny sterilní atmosférou a přezíravým přístupem k zákazníkům.

EVA NĚMCOVÁ a **MAGDA ZIENDKOVÁ**

Autor	Název	Vydavatel	Seidl – Štěpánská	Celetná	Maťa	Fišer – Kaprova	Fišer – Jilská	Academia	Kanzelsberger	Kafkovo knihkupectví	Městská knihovna
Michal Ajvaz	Návrat starého varana	Hynek			✔	✔		✔	✔	✔	✔
Tereza Boučková	Sebrané spisy	Knižní klub				✔			✔		
Pavel Brycz	Jsem město	Hněvín			✔				✔	✔	✔
Martin Harníček	Maso	Maťa			✔	✔		✔	✔	✔	✔
Jan Jandourek	Když do pekla, tak na pořádný kobyle	Hynek	✔	✔	✔	✔	✔	✔	✔	✔	
Václav Kahuda	Houština	Petrov	✔		✔			✔	✔	✔	
Jiří Kratochvíl	Urmedvěd	Petrov		✔		✔	✔		✔	✔	✔
Ivan Landsman	Pestré vrstvy	Torst	✔	✔	✔	✔	✔	✔	✔	✔	✔
Roman Ludva	Jezdci pod slunečníkem	Host	✔					✔	✔	✔	✔
Michal Wernisch	Jeblo mu	Eminent	✔	✔		✔		✔	✔		✔
Zuna Cordatová	Pták Brunát	Petrov	✔		✔	✔	✔				
Sylva Fischerová	Šance	Petrov	✔			✔		✔			
Petr Kabeš	Pěší věc a jiné předpokoje	Atlantis	✔			✔	✔	✔		✔	✔
Lukáš Marvan	Je to napsáno v čarách světa	Petrov	✔		✔	✔					✔
Ivan Matoušek	Poezie	Triáda	✔			✔			✔		✔
Petr Motýl	Láhve z ubytovny	Host							✔		✔
J. J. K. Nebeský	Džus, fáze/hypostáze	Host	✔						✔		
Věra Rosí	Holý bílý kmen	Host							✔		✔
Kateřina Rudčenková	Ludwig	Knihovna J. Drdy v Příbrami				✔					✔
Pavel Šrut	Brožované básně	Torst				✔		✔	✔	✔	